

เล่าสู่กันฟังจากงานวิจัย
สฤณี อาชวานันทกุล

ทุนทางสังคม การเงินชุมชนไทย

ในรอบ
3 ทศวรรษที่ผ่านมา
สถาบันการเงินขนาดจ๋วหรือไมโคร
ไฟแนนซ์ได้รับการศึกษาและกล่าว
ขานมากขึ้นเรื่อยๆ ในฐานะโมเดล
“**ธุรกิจเพื่อสังคม**”
ที่ช่วยผู้มีรายได้น้อย

โดยเฉพาะในชนบทห่างไกล
ให้สามารถเข้าถึงบริการทางการเงิน
ที่สถาบันการเงินกระแสหลักไม่ยอม
ให้บริการ นำเงินกู้ขนาดเล็กไปทำ
กิจการขนาดจ๋วเพื่อปรับปรุงคุณภาพ
ชีวิต รวมทั้งช่วยสร้างวินัยในการออม
เพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัว โดยเฉพาะ
เฉพาะในวัยชราที่จะมีรายได้น้อยมาก

หรือไม่มีเลย และมีแนวโน้มว่าจะต้อง
พึ่งตนเองมากขึ้นเรื่อยๆ ในยุคที่พึ่งพา
ลูกเต้าไม่ค่อยได้ เพราะลูกเต้ายังเอา
ตัวเองแทบไม่ค่อยรอด สถาบันไมโคร
ไฟแนนซ์หลายแห่งที่ประสบความสำเร็จ
ในระดับชาติ ไม่ทำธุรกิจบนฐานทุน
ของลูกค้า เพราะลูกค้าที่เป็นผู้มีราย
ได้น้อยยอมไม่มีสินทรัพย์เพียงพอที่
จะใช้เป็นหลักประกันเงินกู้ ดังนั้นจึง
ต้องใช้ทุนอย่างอื่นให้เป็นประโยชน์
โดยธรรมชาติและประวัติศาสตร์ใน
หลายประเทศ ทุนที่ชนบทมีอย่าง
เหลือเฟือมักไม่ใช่เงิน แต่เป็นทุน
ชนิดอื่น ไม่ว่าจะเป็นทุนทางปัญญา
(ภูมิปัญญาท้องถิ่น) ทุนธรรมชาติ
(สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์) หรือทุน
วัฒนธรรม แต่ทุนที่อาจสำคัญที่สุด
ต่อการพัฒนาชุมชน และเป็นหัวใจ
แห่งความสำเร็จของสถาบันไมโคร
ไฟแนนซ์แทบทุกแห่งที่ได้รับการยอมรับ

ภูมิปัญญาของท้องถิ่น

คือสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ขนานนามว่า “ทุนทางสังคม” ผู้เขียนสรุปในหนังสือเรื่อง *Macrotrends* (สำนักพิมพ์โอเพ่นบู๊คส์ และสมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์, 2552) ไว้ว่า “นักวิจัยบางคนนิยาม “ทุนทางสังคม”... ว่า ทรัพยากรอะไรก็ตามที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไม่ว่าจะ เป็น ข้อมูล ความคิด โอกาส กำลังใจ ความปรารถนาดี ความไว้วางใจ หรือความร่วมมือกัน” แต่ผู้เขียนคิดว่านิยามที่กระชับและเข้าใจง่ายที่สุดคือ “คุณค่าของเครือข่าย”

“ทุนทางสังคมมีส่วนคล้ายกับทุนชนิดอื่น อาทิ เงินตรา ทรัพย์สินทางปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติตรงที่มีส่วนสร้างความมั่นคงและความผาสุก บัณฑิตชนหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งสามารถสะสมทุนทางสังคมได้ด้วยการสร้างและถนอมความสัมพันธ์ระยะยาวกับผู้อื่น “ลงทุน” โดยหวังผลตอบแทนในอนาคตและดูแลรักษาถ้าไม่ต้องการให้ร่อยหรอ แต่ลักษณะสำคัญของทุนทางสังคมที่ทำให้มันแตกต่างจากทุนชนิดอื่นที่สุดคือ ทุน

ทางสังคมเป็น “ทรัพยากรร่วม” (commons) ของคนในกลุ่มที่ไม่อาจโอนย้ายข้ามกลุ่ม และดังนั้นจึงไม่อาจมีใครคนใดคนหนึ่งครอบครองเป็นเจ้าของหรือนำไปแลกเปลี่ยนในตลาด”

เนื่องจากทุนทางสังคมนั้นยังมีค่อนข้างมากในชุมชนที่สมาชิกยังไปมาหาสู่กัน สถาบันไมโครไฟแนนซ์หลายแห่งจึงสร้างกฎกติกาที่ใช้ทุนชนิดนี้เป็นเครื่องมือบริหารจัดการความ

วิสาหกิจชุมชน

เสี่ยงและชดเชยหลักประกัน เช่น ผู้ประสงค์จะขอสินเชื่อจะต้องขอเป็นกลุ่ม มีสมาชิกไม่ต่ำกว่า 5 คน ถ้ามีสมาชิกคนใดคนหนึ่งผิดนัดชำระหนี้สมาชิกที่เหลือก็จะไม่ได้รับการอนุมัติสินเชื่อก้อนใหม่จนกว่าสมาชิกที่ผิดนัดจะชำระคืน เท่ากับสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกกวดขันกันเองภายในกลุ่ม

เนื่องจากทุนทางสังคมเป็นทั้งเป้าหมาย (สร้างความสามัคคีและความรักใคร่กลมเกลียวในชุมชน) และกลไกการบริหารจัดการ (ให้คนรู้จัก ช่วยติดตามหนี้) ของสถาบันไมโครไฟแนนซ์เป้าหมายของสถาบันหลายแห่งจึงครอบคลุมการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ

ที่จะช่วยเพิ่มพูนทุนทางสังคม เช่น จัดสรรกำไรส่วนหนึ่งไปสนับสนุนพิธีกรรมทางศาสนาในชุมชน และลงทุนในกิจการหรือโครงการที่ชาวบ้านบริหารจัดการร่วมกัน เช่น วิสาหกิจชุมชนป่าชุมชน ฯลฯ

ประเทศไทยถึงแม้ว่าจะยังไม่ปรากฏสถาบันไมโครไฟแนนซ์ที่ขยายกิจการจนครอบคลุมทั่วประเทศ กลุ่มการเงินชุมชนที่ประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับจนมีคนมาดูงานและนำแนวคิดไปขยายผลในจังหวัดอื่นก็มีจำนวนไม่น้อย ที่น่าสนใจคือความสำเร็จของกลุ่มเหล่านี้ส่วนหนึ่งตั้งอยู่บนความสามารถในการขับเคลื่อนและเสริมสร้างทุนทางสังคม งานวิจัยเรื่อง “โครงการศึกษาแนวทางการจัดทำเครื่องมือประเมินตนเองขององค์กรการเงินชุมชนฐานรากเพื่อเพิ่มขีดความ

การส่งเสริมอาชีพในชุมชน

สามารถในการจัดการเศรษฐกิจชุมชน” โดย รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิสรุปบทบาทของทุนทางสังคมในการเงินชุมชนไทยไว้ว่า -

“นักการเงินชุมชนชั้นนำ อาทิ ครูชบ ยอดแก้ว พระอาจารย์สุบิน-ปณีโต ลุงอัมพร ต้วงปาน...สามารถสร้าง “สถาบัน” บนฐานสังคมไทยที่นักวิชาการก็ทำไม่ได้เพราะไม่รู้จักและไม่เข้าใจวิถีคิดของชาวบ้านและวิถีชีวิตของคนจนดีพอ...”สถาบัน” หมายถึงกติกากฎกติกา

คือการใช้สัจจะ การออม และหลักการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข รวมถึงการพึ่งตนเอง การทำดีเป็นกตिकाในการจัดการทางการเงินเพื่อดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชน โดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน แนวคิดกลุ่มการเงินชุมชนของไทยจึงมีฐานคิดทางศาสนาและวัฒนธรรม อาศัยการรู้จัก มีข้อมูลเท่าเทียมกันระหว่างผู้ขอ กู้กับผู้ให้กู้ ระบบความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันของผู้คน ในชุมชนอย่างของไทยทำให้การแก้ปัญหาที่มีความยืดหยุ่น และมีการพัฒนาของระบบอย่างต่อเนื่องหลากหลายมาตลอดระยะเวลาประมาณ 30 ปี

ครูชบ ยอดแก้ว

ข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งของสถานการณ์การเงินชุมชนไทย คือความหลากหลายของอุดมการณ์ รูปแบบการบริหารจัดการ และความเป็นเจ้าของ แกนนำกลุ่มธนาคารประชาชน ห้วยน้ำขาว จังหวัดตราด แบ่งกลุ่มองค์กรการเงินชุมชนออกเป็น 3 สาย คือ “องค์กรการเงินสายประชาชน” หมายถึงประชาชนเป็นผู้ก่อตั้ง “องค์กรการเงินสายพระ” หมายถึงเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่ริเริ่มโดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต จังหวัดตราดเมื่อกว่า 20

พระอาจารย์ สุบิน ปณีโต รองเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด ผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

ร้านสวัสดิการชุมชน วัดไผ่ล้อม จ.ตราด

ปีก่อน และกองทุนหมู่บ้าน หรือกองทุนเงินล้านเป็น “องค์กรการเงินสายรัฐ” สิ่งที่น่าสนใจคือ 3 แนวทางนี้มีพื้นฐานการคิดที่ต่างกัน สายรัฐใช้การออมเป็นเงื่อนไขของการเข้ามาเป็นสมาชิกเพื่อมีสิทธิในการกู้และวัดความสำเร็จที่การคืนเงินกู้ สายพระใช้เงินเป็นเครื่องมือของการพัฒนาคน การออมสม่ำเสมอเป็นสัจจะใช้ความดีของตัวเองเป็นหลักประกัน และเป็นเงื่อนไขในการได้กู้ สอดแทรกคุณธรรมไว้ในกระบวนการกลุ่ม ส่วนสายประชาชนมีหลากหลายตั้งแต่ไกล่สายวัดไปจนถึงไกล่สายรัฐ แล้วแต่ว่ากลุ่มจะมีอุดมการณ์และการทำงานเข้มข้นทางความคิดมากน้อยอย่างไร

การมีกองทุนหมู่บ้านซ้อนขึ้นมาในพื้นที่ที่มีกลุ่มสายพระหรือสายประชาชนที่มีกติกาเคร่งครัดจะประสบปัญหาเพราะจะทำให้มีมาตรฐานที่เป็นเงื่อนไขในการกู้ยืม 2 ระดับ เช่น สมาชิกที่เคยต้องรักษาคุณธรรมหรือรักษาสິงแวดล้อมไม่จับปลาในฤดูวางไข่เพื่อให้มีสิทธิในการกู้ก็สามารถหันไปกู้ยืมจากกองทุนหมู่บ้านได้โดยไม่จำเป็นต้องรักษากติกาชุมชนอีก ต่อไป”

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต “พระนักการเงินชุมชน” ผู้ริเริ่มเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่จังหวัดตราด จนประสบความสำเร็จ อธิบายแนวคิดการใช้การเงินชุมชนเป็น “เครื่องมือ” ในการพัฒนาไว้อย่างน่าคิดในวงเสวนา เรื่องการเงินชุมชนว่า

ลุงอัมพร ดั่งปาน

“จริงๆ ถ้ามองว่าถ้าเราจะทำให้ชุมชนอยู่รอด เพียงเงินที่มีอยู่ในชุมชนอาจอดมาเชื่อว่ามันไม่พอหรอก เพราะตอนนี้ไปดูแลแต่ละชุมชน มีหนี้สถาบันการเงิน 20 ล้านบ้าง 40 ล้านบ้าง กับเงินนอกระบบอีกที่ยังไม่ได้คิด เงินที่เราออกขณะนี้มันยังไม่พอ เพียงแต่ตอนนี้ขาดการจัดการ การจัดการที่ดีต้องมองปัญหาในชุมชนแล้วเสนอปัญหาของชุมชนออกมา ให้ลุกขึ้นมาจัดการเองด้วยทุนของตัวเอง พยายามให้ไปลองฝึกทำธุรกิจ ด้วยการซื้อผลผลิตของตัวเองด้วยทุนของตัวเอง หรือไปไถ่ถอนที่จากธนาคารที่ยึดไปจากชุมชน ธนาคารยึด ธ.ก.ส.ยึดสหกรณ์ยึด ให้กลุ่มไปไถ่ออกมา เสร็จแล้วก็ไปจัดสรรให้แก่ชุมชน คนไหนที่ไม่มีที่อยู่ที่ไปพ่อนเอา...ต้องใช้ทุนของพวกเขา ให้เขาู้ เกิดความรักชุมชนให้ได้ อดมาก็ใช้วิธีสวัสดิการเป็นเครื่องมือ”

ความสำคัญของทุนทางสังคมในสถาบันไมโครไฟแนนซ์ต่างประเทศและการเงินชุมชนไทยที่ประสบความสำเร็จ เป็นสิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่เหลียวแลเท่าที่ควร แต่นักเศรษฐศาสตร์พัฒนาและนักเศรษฐศาสตร์สถาบันศึกษามานานแล้ว คุญูปการของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลคนล่าสุดคือ เอลินอร์ ออลสตรอม คือการพิสูจน์ให้เห็นจากการวิจัยชุมชนทั่วโลกว่า การบริหารจัดการสาธารณสมบัติ (common property หมายถึงทรัพยากรที่คนใช้ร่วมกัน อาทิ บ่อน้ำ ป่าไม้) ในทางที่ยั่งยืนนั้น ไม่จำเป็นจะต้องใช้กลไกตลาด (ให้กรรมสิทธิ์เอกชนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ดูแล) หรือกลไกรัฐ (ออกกฎหมายคุ้มครองหรือ

ศาสตราจารย์เอลินอร์ ออลสตรอม ผู้ที่ได้รับรางวัลรางวัลโนเบล สาขาเศรษฐศาสตร์ประจำปี 2552

ให้รัฐบริหารจัดการเอง) หรือส่วนผลผลิตของตลาดและรัฐ แต่ยังสามารถใช้กลไกชุมชน คือให้ชุมชนบริหารจัดการร่วมกัน โดยไม่ต้องให้รัฐออกกฎหมายหรือยกกรรมสิทธิ์ให้ใครคนใดคนหนึ่งเป็นเจ้าของ

อลสตรอมชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการให้ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากรด้วยตัวเองนั้น ขึ้นอยู่กับ

ชุมชนร่วมกันบริหารจัดการทรัพยากร

ธนาคารกรามีน ประเทศบังคลาเทศ

ความแข็งแกร่งของ “สถาบัน” ในชุมชนซึ่งหมายรวมทั้งความเหมาะสมของกฎกติกา และระดับทุนทางสังคมด้วย เพราะถ้าชุมชนมีทุนทางสังคมต่ำ แปลว่าสมาชิกไม่วุ่นใจกัน ไม่สามัคคีกัน คนส่วนใหญ่ก็จะไม่เคารพกฎกติกาที่ตกลงกันไว้ ทำให้กฎกติกาถึงแม้จะมีและสอดคล้องกับสภาพทรัพยากร แต่ก็อาจใช้การไม่ได้จริง มีคนละเมิดมากกว่าคนคอยดูแลรักษา ทรัพยากรค่อยๆ ร่อยหรอลงไปเรื่อย ๆ จนหมดสิ้น กลายเป็นภาวะที่นักเศรษฐศาสตร์ขนานนามว่า “โศกนาฏกรรมสาธารณสมบัติ” (tragedy of the commons)

ในชนบททุกประเทศและทุกวัฒนธรรมที่สถาบันไมโครไฟแนนซ์และกลุ่มการเงินชุมชนทำงาน ทุนทางสังคมมีบทบาทและความสำคัญมากกว่าทุนเงินตรา เพราะยิ่งสมาชิกในชุมชนมีเงินน้อยเท่าไร ก็ยิ่งต้องสมัครสมานสามัคคี และช่วยเหลือเอื้อจกันกัน โดยเฉพาะในเมื่อทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในชนบทมักเป็นสาธารณสมบัติที่ไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง ไม่ว่าจะป้าแม่ คุคลอง ฯลฯ สถาบันไมโครไฟแนนซ์และกลุ่มการเงินชุมชนไทยที่ประสบความสำเร็จ ล้วนเล็งเห็นความสำคัญของการใช้เงินเป็น “เครื่องมือ” ในการขับเคลื่อนและเสริมสร้างทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านพัฒนาตนเองและอนุรักษ์ทรัพยากรให้ถึงมือลูกหลาน ไม่ใช่คิดแต่จะหาวิธีหมุนเงินมองเห็นแต่ทุนเงินตราจนปล่อยให้ชุมชนค่อยๆ ร่อยหรอลงจนหมดสิ้น